

FORMOVANIE BYZANTSKO-SLOVANSKEJ KONFESIONÁLNEJ IDENTITY V STARŠOM OBDOBÍ SLOVENSKÝCH KULTÚRNYCH DEJÍN

Formation of the Byzantine-Slavic Confessional Identity in an Earlier Period of the Slovak Cultural History

Peter Žeňuch

DOI: 10.17846/CL.2016.9.1.199-209

Abstract: ŽEŇUCH, Peter. Formation of the Byzantine-Slavic Confessional Identity in an Earlier Period of the Slovak Cultural History. Cyrillic manuscripts show evidence of the Byzantine-Slavic cultural and traditional formation and development in Slovakia, as well as in the milieu of Slovak ethnic society. From a linguistic point of view and based on the provenance of the described realia, they are an integral part of the Slovak national culture. Mentioned manuscripts thereby represent an important and integral part of the confessional identity of inhabitants of the region, although after the fall of Great Moravia, Latin cultural tradition eventually prevailed in the middle Danube region.

Key words: *Great Moravia, Byzantine-Slavic tradition, cultural identity, Cyrillic manuscripts, Eastern Slovakia*

Abstrakt: ŽEŇUCH, Peter. *Formovanie byzantsko-slovanskej konfesionalnej identity v staršom období slovenských kultúrnych dejín.* Svedectvom o vývine a formovaní byzantsko-slovanskej kultúry a tradície na Slovensku i v prostredí slovenského etnického spoločenstva sú písomné pramene zapísané cyrilikou, ktoré z jazykového hľadiska či na základe svojej proveniencie alebo v nich opísaných reálií tvoria neoddeliteľnú súčasť slovenskej národnej kultúry. Predstavujú tak dôležitú a neoddeliteľnú zložku konfesionalnej identity jeho obyvateľov, hoci po páde Veľkej Moravy v stredodunajskom priestore nakoniec prevládala latinská kultúrna tradícia.

Klíčovové slová: *Velká Morava, byzantsko-slovanská tradícia, kultúrna identita, cyrilské rukopisné pramene, východné Slovensko*

Dedičstvo veľkomoravskej cirkvi s byzantsko-slovanskou duchovnosťou a obradmi našlo vhodné podmienky na svoje pokračovanie predovšetkým medzi južnými a východnými Slovanmi, kde sa naplno uplatnilo a kde aj vznikla bohatá slovanská písomná kultúra. Neskoršie presahy a vplyvy tejto tradície prostredníctvom kontaktov s južnoslovanským a východoslovanským prostredím, najmä však vďaka kolonizácii na valašskom práve sa výrazne uplatnili aj v slovenskom prostredí. Kolonizácia na valašskom práve sa v Uhorsku spája s byzantským konfesionalným prostredím. Na osídľovacom procese, ktorý sa uskutočňoval na základe valašského práva, sa aktívne zúčastnil autochtónny slovenský živel. Slovenské obyvateľstvo tak aj prostredníctvom tohto kontaktu opätovne splynulo s byzantsko-slovanským religióznym prostredím a podieľalo sa na uplatňovaní tejto kultúrnej a religióznej tradície.

Svedectvom o vývine a formovaní byzantsko-slovanskej kultúry a tradície na Slovensku i v prostredí slovenského etnického spoločenstva sú práve písomné pramene zapísané cyrilikou, ktoré z jazykoveho hľadiska či na základe svojej proveniencie alebo v nich opísaných reálií tvoria neoddeliteľnú súčasť slovenskej národnej kultúry. Vzhľadom na uvedené súvislosti sa religiózna tradícia miestnej cirkvi byzantsko-slovanskeho obradu na Slovensku vníma ako prejav najstaršej inštitucionalizovanej kresťanskej tradície. V príspevku sa poukazuje na prepojenie najstaršieho kresťanského horizontu s byzantsko-slovanským kultúrnym a konfesijným prostredím na Slovensku.

Byzantsko-slovanský obrad na Slovensku však predstavuje dôležitú a neoddeliteľnú zložku konfesijného identity jeho obyvateľov, hoci po páde Veľkej Moravy v tomto prostredí nakoniec prevládala latinská kultúrna a liturgická tradícia.

Jazyk vo všetkých jeho formách je nielen prostriedkom na dorozumievanie, ale slúži aj ako doklad o historickej i empirickej existencii národného spoločenstva. Vývin a rozvinutosť spoločenstva dokladuje slovná zásoba, ktorá obsahuje rozličné pomenovania remesiel a činností spätých s administratívnou, náboženskou, hospodárskou, právnou agendou; tvoria ju pomenovania a termíny opisujúce hospodársky, spoločenský i kultúrny život spoločnosti.

Aj jazyk veľkomoravských Slovenov, ako nám to dokazujú najstaršie písomne pramene, je nasýtený dokladmi o náboženskom živote, o vysokej spoločenskej i kultúrnej úrovni rozvíjajúceho sa slovenského národa.

Predkovia dnešných Slovákov sa na strednom Dunaji pričínili o vznik centier, kde sa upevňovala kresťanská vierouka a vznikala perspektíva kultúrnej a jazykovej jednoty a jedinečnosti. Svedčia o tom napríklad archeologické nálezy ako dôkazy výsledkov karolínskej misijnej činnosti na našom území v čase predveľkomoravského obdobia slovenských dejín. Činnosť nemeckých misií v Nitrianskom kniežatstve ešte pred príchodom svätých solúnskych učiteľov už vtedy dosahovala vysoký stupeň úspešnosti.

Existujúce i nové archeologické pramene (napr. Bojná) spolu s písomnými dokladmi západnej kultúrnej proveniencie plnohodnotne svedčia o závažných udalostiach i o rozvoji a upevňovaní kultúrnej integrity Slovenov.¹ Významné centrá vznikali pri hradiskách i opevnených sídlach s murovanými predrománskymi chrámami, napríklad v Pribinovej Nitre, v Dučovom, na bratislavskom hradnom kopci, v Mikulčiciach a podobne. Niektoré múry kresťanských chrámov, ktoré nadväzujú na počiatky našej kresťanskej kultúry a tradície, podnes stoja, a tak svedčia o kontinuite našej vzdelanosti a kresťanskej identity. Máme tu na mysli chrámy v Kopčanoch, v Kostolnoch pod Tríbečom i v Nitrianskej Blatnici. Pravda, aj pri nich sa kumulovala kultúrne a hospodársky vzrástajúca sa vedúca vrstva predkov dnešných Slovákov. Budovanie sídlisk s murovanými chrámami svedčí o pevných centrách formujúceho sa štátneho útvaru, kde sa tvorila kultúrna a spoločenská elita rodiačeho sa národa. Na našom území sa tak utvorili porovnateľné podmienky hospodárskeho, politického i kultúrneho života, ako je to známe v západoeurópskom priestore. Veď západná i stredná Európa bola v tom čase pod silným tlakom politických zmien, ktoré pre náš región znamenali posilnenie slovenskej identity a sformovanie konkurenčného prostredia, najmä keď došlo k zjednoteniu Pribinovho Nitrianskeho a Mojmirovho Moravského kniežatstva a vznikla Veľkomoravská ríša, ktorá sa stala politickým partnerom svojim susedom, a tak vzbudzovala rešpekt aj v očiach okolitých panovníkov.

Jedným z rozvíjajúcich sa kultúrnych centier bolo veľkomoravské učilište, kde boli do zrozumiteľného jazyka – staroslovienciny – preložené knihy Starého i Nového zákona, cirkevný

¹ K problematike nápisu na plaketách z Bojnej pozri KRALČÁK, Lubomír. K výkladu neznámeho textu na plakete z Bojnej. In *Slavica Slovaca*, roč. 49, 2014, č. 1, s. 3-10; GRADOŠ, Juraj. Príspevok k interpretácii postáv a textov na plaketách z Bojnej. In *Slavica Slovaca*, roč. 50, 2015, č. 2, s. 132-139.

poriadok, utiereň, hodinky, večiereň, povečernica, božská liturgia a pre potreby veľkomoravskej spoločnosti bol zároveň preložený a miestnej situácii prispôsobený civilný zákonník. Formujúci sa ranofeudálny štát v stredodunajskom prostredí tak postupne upevňoval svoju zvrchovanosť a samostatnosť v administratívno-právnej a cirkevno-organizačnej rovine, ako to nakoniec vidno z ustanovenia moravsko-panónskej cirkevnej provincie a z určenia Metoda za jej arcibiskupa a správcu i z uznania staroslovienčiny ako liturgického jazyka pre potreby formujúcej sa slovanskej cirkvi. Staroslovienčina sa stala kultúrnym, kultivovaným jazykom pre Slovanov, v ktorom sa šírila náuka kresťanskej cirkvi.

Skutočnosť, že staroslovienčina je spoločným kultivovaným a kultúrnym jazykom Slovanov, nijako neprotirečí tomu, že na Veľkej Morave (hoci staroslovienčina vznikla na báze južnoslovanského, bulharsko-macedónskeho nárečového prostredia okolia Solúna) sa táto písaná podoba jazyka vnímala ako domáci jazyk, ale najmä ako jazyk liturgický, písaný (písomný), teda oficiálny, literárny a slávnostný. Staroslovienčinu ako liturgický jazyk aj z tohto dôvodu nemožno vnímať iba ako reprezentanta jednej etnicity,² ako to možno vidieť v niektorých snaženiach zmeniť pomenovanie staroslovienčiny na starú slovenčinu či staroslovenčinu.³ Stavia sa tak do protikladu formalizovaný (teda písomný, literárny) a vernakulárny (ľudový) jazyk. Rozdiely v nárečiach veľkomoravských a macedónskych Slovanov boli v čase vzniku staroslovienskeho písomníctva na Veľkej Morave jasné, no tieto rozdiely v období slovanskej jazykovej jednoty nespôsobovali nedorozumenia. Prijatie slovanského písma, s čím súvisí aj vznik slovanského písomníctva, umožňuje v zachovaných písomných pamiatkach i v neskorších odpisoch odhaliť vplyvy živého ľudového jazyka, a teda aj prostredia, v ktorom text pamiatky vznikol. Napríklad na Veľkej Morave a následne aj v písomnostiach, ktoré vznikali v kontexte byzantskej tradície na našom území, sa uplatňujú jazykové osobitosti západoslovanského jazykového areálu.⁴

Keďže kresťanstvo na Slovensku prešlo viacerými fázami vývinu, utváralo sa v korelácii s duchovnými i kultúrnymi zdrojmi latinskej i byzantskej kultúrno-religiózneho tradície. O kultúrnej identite rozličných kresťanských misií, ktoré prichádzali na Veľkú Moravu ešte pred príchodom našich slovanských vierozvestcov, sa možno presvedčiť napríklad aj zo Života Metodovho, v ktorom sa hovorí, že na Veľkú Moravu už boli predtým prišli mnohí kresťanskí učitelia z Vlách, Grécka i z Nemiec, ba i to, že nás učili rozlične. V Živote Konštantínovom sa napríklad parafrázuje Rastislavova žiadosť adresovaná byzantskému cisárovi, v ktorej sa naplno zdôrazňuje prítomnosť kresťanstva vo veľkomoravskom štáte. Prijatie kresťanstva pre včasnostredoveké európske štáty, ku ktorým jednoznačne patrila aj Veľká Morava, znamenalo politickú a administratívno-právnu suverenitu.⁵ Takéto posilnenie štátu bolo možné uskutočniť len zriadením vlastnej cirkevno-organizačnej jednotky.

Veľkomoravský vladka Rastislav veľmi rýchlo pochopil vzniknutú politickú situáciu, a preto sa snažil odpútať z vazalského vzťahu voči franskej hegemonii, ktorá politicky expandovala

² Bližšie o tom ŽEŇUCH, Peter. *K dejinám cyrilскеj písomnej kultúry na Slovensku*. Nitra 2015, s. 20, 21.

³ Porovnaj DORULA, Ján. Predstavy slovanských vzdelancov o jazyku a etnickej identite Slovákov v období národného obrodzenia. In DORULA, Ján (ed.). *Historický význam a odkaz diela osobností slovenského národného obrodzenia*. Bratislava 2014, s. 90, 91.

⁴ Bližšie o tom pozri STANISLAV, Ján. *Starosloviensky jazyk 1. a 2.* Bratislava 1978 a 1987 a tiež KRAJČOVIČ, Rudolf. *Slovenčina a slovanské jazyky. Praslovanská genéza slovenčiny*. Bratislava 1974.

⁵ Porovnaj MARSINA, Richard. Štruktúra šľachty na Slovensku v 9. – 13. storočí. In ŠTULAJTEROVÁ, Katarína (ed.). *Najstaršie rody na Slovensku. Zborník príspevkov zo sympózia o najstarších rodoch na Slovensku, ktoré usporiadala Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť pri Matici slovenskej v spolupráci so Sekciou archívniectva a pomocných vied historických Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV a so Štátnym okresným archívom Bratislava-vidiek pod záštitou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky a Ministerstva vnútra Slovenskej republiky 4. – 6. októbra 1993 v Častej-Papierničke*. Martin 1993, s. 35-43.

v silnejúcom bulharsko-franskom spojeníctve. Rastislav navyše motivovaný neúspechmi v rímskom patriarcháte vyslal v roku 862 do Byzancie ku konštantínopolskému imperátorovi Michalovi III. poslov s prosbou o pomoc pri riešení cirkevno-organizačných i administratívno-právnych potrieb svojej krajiny. V prvom zväzku edície *Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae* sa o tom píše: „Organizovanie cirkevnej štruktúry na hraniciach rozpínajúcej sa fransko-nemeckej ríše bolo často súčasťou jej mocenskej expanzie. Vytvorenie nezávislej cirkevnej organizácie zásluhou slovanských kniežat tak mohlo legitimizovať ich pokus o upevnenie nezávislej politickej organizácie. Z tohto pohľadu je teda zrejmé, prečo sa knieža Rastislav obrátil najprv na Rím a neskôr na Konštantínopol so žiadosťou o vyslanie biskupa. Z podobných politických dôvodov žiadal aj dobrý civilný zákonník. Rastislav len nedávno, roku 855, získal nezávislosť od Frankov a právom sa obával, že cirkevná závislosť na franskej hierarchii by mohla prekážať jeho programu, ktorý smeroval k čoraz väčšej nezávislosti štátu.“⁶ V súvislosti so snahou Rastislava odpútať sa z franského vplyvu nachádzame aj takéto konštatovania: „Cyrilo-metodská misia prišla na Veľkú Moravu hájiť politické záujmy Byzantskej ríše, treba mať na zreteli, že to bola misia vyslaná cisárom, a je jasné, že aj v cirkevnej oblasti bolo ich poslaním hájiť a šíriť záujmy byzantskej cirkvi; ťažko si teda predstaviť, že by v politickej oblasti misia hájila záujmy Byzantskej ríše a v oblasti cirkevnej záujmy Frankov, resp. Ríma. Štát a cirkev boli v Byzancii silne previazané. Záujmom cisárskej misie by rozhodne skôr zodpovedalo použitie byzantského obradu než latinského. Rovnako zo strany kniežata Rastislava sa javí byzantský obrad ako logickejšie a vhodnejšie riešenie – Rastislav sa potreboval vymaniť zo sféry vplyvu franskej cirkvi, čomu by prijatie byzantského obradu výrazne pomohlo. Rastislav sa dokonca asi chcel dostať bod byzantskú cirkevnú jurisdikciu, keďže si v Konštantínopole pýtal biskupa:pošli nám teda, vládár, takého biskupa a učiteľa...“⁷

Žiada sa v tejto súvislosti poznamenať, že v období existencie ešte schizmou nerozdelenej cirkvi svätí bratia vnímali túto skutočnosť v intenciách cirkevno-politických sfér vplyvu. Veď predsa výsledky činnosti cyrilo-metodskej misie (zriadenie moravsko-panónskej provincie, vymenovanie Metoda za arcibiskupa, povolenie sláviť bohoslužobné obrady v staroslovienčine) bolo potvrdené rímskym pápežom. Nebola to nijaká náhodná prosba, ale išlo o prirodzený výsledok snáh trvalo zabezpečiť postavenie rodiacej sa miestnej cirkvi a upevňovanie štátnosti podľa vzoru ostatných cirkevných a štátnych jednotiek v priestore západnej Európy.⁸ Nešlo teda o obhajobu akýchsi politických záujmov Byzantskej ríše v stredodunajskom areáli, ale najskôr o snahu veľkomoravských vladykov o etablovanie vlastnej, veľkomoravskej cirkvi, ktorá spolu s veľkomoravskou elitou postupne utvorila pevné jadro moderného stredovekého štátnopolitického tvaru. Tieto cirkevno-politické udalosti sú nakoniec prirodzené v období, keď sa ešte nevidel žiaden prísny rozdiel medzi byzantskou a rímskou ortodoxiou (teda učením o pravej viere)⁹. Prosba o pomoc

⁶ Porovnaj ŽEŇUCH, Peter – VASIL, Cyril. *Cyrilic Manuscripts from East Slovakia. Slovak Greek Catholics: Defining Factors and Historical Milieu / Cyrilské rukopisy z východného Slovenska. Slovenskí gréckokatolíci, vzťahy a súvislosti*. Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. Vol. I. Roma – Bratislava – Košice 2003, s. 14, 232, 233.

⁷ Porovnaj ŠKOVIERA, Andrej. *Svätí slovanskí sedmopočetníci*. Bratislava 2010, s. 194, 195.

⁸ Porovnaj ŽEŇUCH, *K dejinám cyrilскеj*, s. 17.

⁹ V tejto súvislosti stojí za zmienku aj vyjadrenie pápeža Jána VIII. v bule *Industriae tuae* vladykovi Svätoplukovi a tiež v liste Metodovi o jeho pravovernosti. Pozri tu napríklad VRAGAŠ, Štefan. *Život Konštantína Cyrila a Život Metoda*. Martin, 1994. Pozri k tomu aj ŠKOVIERA, *Svätí slovanskí*, s. 65, 66. Treba tu však pripomenúť aj vieroučný spis s výkladom o pravej viere, o autorstve ktorého sa často polemizuje; pozri k tomu ŠAFIN, Ján. *Napísanie o pravej viere Konštantína Filozofa. Príspevok k cyrilo-metodským dejinám*. Prešov, 2001. Predpokladá sa však, že ide skôr o preklad, ktorý vznikol v mladšom období slovanského písomníctva a jeho autorom nie je Konštantín-Cyryl. Text pôvodne vznikol v gréckom jazyku na prelome 11.–12. storočia, z ktorého bol preložený do cirkevnej slovančiny.

pri riešení naliehavých politických, a teda aj cirkevno-organizačných, administratívno-právnych i liturgických potrieb Rastislavovej krajiny bola legitímna a nebola nijakou náhodou, najmä ak byzantský vládár pochopil Rastislavovu žiadosť v intenciách formulovaných požiadaviek tak, že na Veľkú Moravu vyslal dvoch učených bratov – Konštantína a Metoda. Skúsení, osvietení a dnes svätí muži, spolupatróni Európy, získali vzdelanie na najprestížnejšej byzantskej cisárskej univerzite. Misia, ktorú pripravili a viedli, bola pre veľkomoravskú spoločnosť a podnes je pre všetkých Slovanov nepochybne významná nielen z politického, ale aj z kultúrno-religiózneho hľadiska.¹⁰ Na území Veľkej Moravy sa už vtedy mohla uskutočniť iba vďaka pochopeniu a podpore domáceho prostredia.

Aj konštituovanie liturgického jazyka pre Slovanov (staroslovienciny) v 9. storočí nielenže vytvorilo podmienky pre vlastný rozvoj slovanského písomníctva, ale do liturgického jazyka aj prevzalo už vtedy známu a používanú terminológiu, ktorá sa v domácom prostredí ustalovala v období už spomínaných kristianizačných misií. Prirodzene, kristianizačné vlny z talianskeho, bavorského či írskótskeho prostredia sprevádzalo aj slávenie bohoslužieb v duchu kresťanstva a liturgických obradov, ktoré sa v tom čase uplatňovali v ich cirkevno-liturgickom okruhu. Ide predovšetkým o také formy slávania liturgie, ktoré síce zanikli už počas stredoveku, napríklad keltský obrad uplatňovaný na území Írska, Škótska a čiastočne Anglicka, ktorého používanie sa predpokladá prostredníctvom írskótskych misií,¹¹ tiež ambroziánsky obrad, ktorý sa udržal v chrámoch v Miláne či práve najrozšírenejší fransko-rímsky obrad,¹² pôvodne používaný v Ríme a okolí.¹³ Ukazuje sa, že hoci liturgické obrady prebiehali v latinskom liturgickom jazyku, spovedné pravidlá, modlitby Otče náš, Verím či iné základné modlitby a krstné formuly sa vo veľkomoravskom prostredí prispôbovali, prekladali do domáceho jazyka. Svedčia o tom napríklad latinkou zapísané Frizínske pamiatky, ktoré síce pochádzajú až z 10. storočia, no dobre svedčia o prekladaní základných modlitieb, krstných a spovedných formúl do jazyka kristianizovaného obyvateľstva na našom území. Veď poznanie základných právd viery, ktoré sú zahrnuté v Kréde či v modlitbe Otče náš, vo svätom tajomstve krstu i spovede, museli poznať všetci tí, ktorí prijímali krst. Táto bežná misionárska prax znamenala, že každý jeden človek, ktorý chcel byť pokrstený, musel nielen nahlas vyznať vieru a pomodliť sa modlitbu Otče náš, ale aj rozumieť tomu, čo vyslovuje. Táto zásada je súčasťou regúl zahrnutých v Admonitio generalis z roku 789. Podľa tejto normy, ktorú už vyžadoval biskup Cézarius z Arlesu (470 – 542), bol katechumen povinný nielen naspamäť odrecitovať predpísané modlitby, ale musel ich vedieť aj správne vyložiť svojim deťom.¹⁴

Prehľad najvýznamnejších argumentov predstavuje LUKOVINY, Luboš. Filozofia Konštantína Filozofa Solúnskeho v textoch Anastázia Bibliotekára (k byzantskej náuke o duši). In *Konštantínove listy*, 2015, č. 8, s. 25, 26.

¹⁰ Práve staroslovienska liturgia je unikátnym dokladom hlaholského staroslovienskeho písomníctva v dejinách kresťanskej eucharistickej bohoslužby, bližšie o tom pozri LUKOVINY, Luboš. Sakramentárne preklady v systéme eucharistických bohoslužieb najstarších hlaholských rukopisov. In *Slavica Slovaca*, roč. 49, 2014, č. 2, s. 103-120. Pozri tu aj ZUBKO, Peter. Vývoj cyrilo-metodských textov v liturgii hodín v strednej Európe. In *Konštantínove listy*, 2015, č. 8, s. 40-62.

¹¹ Tieto misie nemali ekleziálny dosah; základom ich misionárskej činnosti bolo predovšetkým zabezpečiť osobnú konverziu jednotlivcov či spoločentiev.

¹² Pôvodne rímsky liturgický základ je vo fransko-rímskom obrade obohatený o prvky používané v konfesionálnom prostredí franskej cirkvi.

¹³ Skutočnosť, že všetky západné obrady okrem rímskeho postupne zanikli, je výsledkom historického vývinu a do značnej miery aj výsledkom jeho presadzovania zo strany rímskej cirkvi. O tom pozri BOHÁČ, Vojtech. *Liturgika II*. Prešov 1994 a TAFT, Robert. *Život z liturgie, tradície Východu a Západu*. Olomouc 2008.

¹⁴ Pozri PAULINY, Eugen. *Slovesnosť a kultúrny jazyk Veľkej Moravy*. Bratislava 1964, s. 59, 60.

Existenciu kresťanstva z predveľkomoravského obdobia v staroslovienských písomnostiach, ktoré sú späté s tradíciou byzantského i latinského kresťanstva na Veľkej Morave, dokazujú napríklad lexikálne jednotky ako *kríž* popri *krest*, ďalej *služba* popri *omša*, *biskup* popri *episkop*, *mních* popri *monach* alebo černorizec, ďalej slová *krst*, *cirkev*, *odpust*, *všemohúci*, *nepriaznik*, *zlý* (s významom ‚diabol‘), *treba/treby* s významom ‚obeta‘ alebo tiež s významom ‚osobitná modlitba či vysluhovanie sviatostí a rozličných cirkevných posvätení a požehnaní, ktoré sú pre kresťana potrebné, sem patria aj slová ako *peklo*, *hriech*, *žalm*, *posol* (s významom ‚anjel‘) a ďalšie lexikálne jednotky.

Písomné pramene od najstarších čias spätých s písomnou kultúrou stredodunajských či veľkomoravských Slovenov predstavujú cenný doklad o kontinuálnom vývine kresťanskej tradície a kultúry v slovenskom jazykovom priestore. Toto kontinuum však z veľkej časti dopĺňajú nielen cyrilské texty liturgického charakteru, ale aj písomnosti hagiografického, apologetického, historického, homiletického obsahu i ďalšie rukopisné pramene zachované v karpatskom prostredí a na východnom Slovensku poznačenom byzantsko-slovanským obradom. Prostredníctvom nich sa tak utvára obraz najmä o širokej kultúrnej základni cyrilského písomníctva a cirkevnoslovanskej liturgickej tradícii, ktorá sa sformovala aj v karpatskom prostredí a na východnom Slovensku. Pravda, cyrilská písomná tradícia spolu s liturgickým cirkevnoslovanským jazykom sa tak spája s takým prostredím, ktoré byzantsko-slovanský obrad pokladalo za jeden z prejavov svojej kresťanskej a kultúrnej identity. V postveľkomoravskom období a tiež počas uhorského obdobia slovenských kultúrnych dejín sa v oficiálnom písomnom styku začala výrazne presadzovať najmä písárska prax, ktorá do veľkej miery súvisela s intenzívnym rozvojom administratívno-právnej spisby v latinskom jazyku.

Aj počas tohto intenzívneho presadzovania latinskej písomnej i konfesionalnej tradície vznikali v podkarpatskom a východoslovenskom prostredí poznačenom byzantsko-slovanskou kultúrno-religióznou tradíciou celý rad písomností spätých s najstaršou vrstvou slovanského písomníctva a byzantsko-slovanskej religiozity, ktorú významne posilnila valašská kolonizácia.¹⁵ V takýchto cyrilikou zapísaných prameňoch možno popri ich byzantsko-slovanskom kultúrno-religióznom charaktere nájsť jazykové doklady, ktoré súvisia s najstarším kresťanským a kultúrnym horizontom veľkomoravských Slovenov. K takýmto písomným prameňom patrí napríklad cyrilský spis obsahujúci pravidlá cirkevného a svetského života zo začiatku 17. storočia.¹⁶ Rukopis tvoria kánony a pravidlá zamerané na mníšsky a kňazský stav, na biskupov i jednoduchý veriaci ľud. Osobitne zaujímavé sú aj pravidlá opisujúce nielen jednotlivé stupne vzťahov v rámci rodinných zväzkov, ale aj terminológia spojená s rodinným životom. Významnú časť pamiatky tvoria pravidlá východnej pôstnej disciplíny, ktoré sa uplatnili aj v Uhorskom kráľovstve za vlády uhorského kráľa Vladislava. Súčasťou pravidiel sú tiež zákony týkajúce sa klerického stavu a ich nažívania s manželkou, ďalej je to penitenciál s pravidlami svätých otcov a ďalšie normy a pravidlá. Text pamiatky pravdepodobne vychádzal zo starších predlôh. Obsahuje také lexikálne jednotky, ktoré súvisia s terminológiou uplatňovanou v písomnostiach z veľkomoravského kresťanského horizontu poznačeného vtedajšou miestnou písomnou praxou. Medzi spomínané lexikálne jednotky patria napríklad pojmy z religiózneho či konfesionalného okruhu slovnej zásoby. Patria sem také lexémy ako *komkanije*, *vladyka*, *kňaz*, *pop*, *mních*, *kaluger*, *oltár*, *služba*, *navečernica*, *masopust* a i. Popri nich sa v texte prameňa nachádzajú aj lexikálne jednotky, ktoré sú späté s každodenným životom človeka, napr.: *ceta* (vo význame ‚drobná minca‘), *humno*, *čelad*, *plátno*, *ocot* a ďalšie. Uvádzané príklady spolu s niektorými miestnymi javmi na fonetickej i morfolologickej rovine, ktoré možno

¹⁵ ŽEŇUCH, Peter. Kultúrne stereotypy v byzantsko-slovanskom konfesionalnom prostredí na Slovensku. In *Slavica Slovaca*, roč. 49, 2014, č. 2, s. 121-137.

¹⁶ Rukopis je uložený v Zakarpatskom národopisnom múzeu v Užhorode a jeho digitalizovaná kópia je uložená v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV v Bratislave.

doložiť v nárečovom prostredí východného Slovenska, umožňujú cyrilský rukopis obsahujúci svetské a cirkevné pravidlá predstaviť ako súčasť miestnej písárskej tradície.¹⁷ Treba pripomenúť, že základným znakom práva je jeho publicita a všeobecná zrozumiteľnosť. Preto musia byť právne normy a predpisy vnútorne koncízne a zrozumiteľné širokému spektru používateľov, pričom ich efektívnosť závisí najmä od jazyka, ktorým sa tieto právne zásady zapisovali. Používanie vlastného jazyka nie je tak iba vecou kultúrnej prestíže, ale predovšetkým samého práva, ktoré sa písomne zaznamenáva.¹⁸

Jazykovú jedinečnosť takýchto rukopisov umocňujú aj reálie; najčastejšie ide o príklady z dejín či zo života miestneho obyvateľstva. Utvára sa tak jedinečný identifikačný znak, ktorý predstavuje písomný prameň ako súčasť miestnej písomnej kultúry. Miestny pôvod takejto tvorby dokladujú práve lexémy, ktoré sú pevnou súčasťou inventára ľudovej slovnej zásoby. Túto skutočnosť dokazuje aj ďalší rukopisný prameň, ktorý zaznamenáva Život svätého Cyrila-Konštantína (14. deň mesiaca februára) zapísaný v Tereblianskom prológu¹⁹ zo 16. storočia. Rukopis obsahuje 416 listov a dnes je uložený v Národnom múzeu v Prahe. Terebliansky prológ sa, žiaľ, nezachoval kompletný; známa je iba jeho prvá časť, ktorá sa začína mesiacom september podľa kalendárneho cyklu cirkvi byzantského obradu a končí sa mesiacom február. Terebliansky prológ okrem krátkého života a výňatku z dlhého života Konštantína Filozofa obsahuje aj ďalšie hagiografické texty a ponaučenia, napríklad život Demetera Solúnskeho, život Václava a ďalšie. Jazyk rukopisného Tereblianskeho prológu je ovplyvnený východoslovenskou redakciou cirkevnej slovančiny, v ktorom sa prejavujú stopy bulharskej písárskej školy. Terebliansky prológ tvoria aj odpisy textov z Limonaria, presnejšie Kvetoslova. Limonarion vznikol pre potreby slovanskej cirkvi byzantského obradu ako preklad textov z gréckej rukopisnej predlohy zo VII. storočia. Slovanský Kvetoslov vyšiel aj tlačou v Kyjeve v roku 1626. V rukopise Tereblianskeho prológu sa odráža nielen stredobulharská písárska škola s vplyvmi ruskej cirkevno-slovenskej tradície, ale obsahuje aj množstvo prvkov z miestneho nárečového prostredia s lexikálnymi, morfológickými i fonetickými prevzatiami rusínsko-ukrajinského, poľského i slovenského pôvodu, napr. *chyža, odev, batoh, pazucha, korčma/karčma, kováč, hospodár* a ďalšie.

Interkultúrna a interkonfesiónálna komunikácia medzi kresťanským východom a západom prebiehala už pri formovaní našej kresťanskej identity na Veľkej Morave, na ktorú prišli svätí bratia zo Solúna vyzbrojení nielen písmom, prekladmi perikop evanjelií a učenosťou, ale prišli aj v sprievode svojich pomocníkov, ku ktorým v Rastislavovej ríši po zriadení učilišťa veľmi rýchlo pribúdali ďalší osvietení muži našej zeme, spomedzi ktorých svojou učenosťou v latinskej i gréckej náuke vynikal miestny učenec Gorazd. Svedčí to o tom, že edukácia v našom priestore nezaostávala za štandardami vtedajšej vzdelanostnej politiky formujúcej sa stredovekej spoločnosti veľkomoravských Slovenov, ba dokonca bolo veľmi vítané vzdelávanie, ktoré stálo na poznaní latinských i byzantských (gréckych) kresťanských základov.

Za takéhoto vzdelanca a osvieteného muža veľkomoravských Slovenov označil na smrteľnej posteli arcibiskup Metod práve Gorazda, „*I opýtali sa ho: „Koho pokladáš, otcé a učiteľ ctihodný, za súceho medzi svojimi učeníkmi, aby ti bol nástupcom v tvojom učení? I ukázal na jedného*

¹⁷ Rukopis sa v súčasnosti pripravuje na komplexné vydanie v rámci projektu „Cyrilské písomníctvo na Slovensku do konca 18. storočia“ podporeného Agentúrou pre výskum a vývoj (APVV-14-0029); www.cyrslav.sav.sk. Na vydanie ho pripravuje autor tejto štúdie v spolupráci s ďalšími dvoma riešiteľmi projektu.

¹⁸ POVAŽAN, Michal. Trestné právo na Slovensku do rozpadu Veľkej Moravy. In *Historia et Theoria Iuris*, roč. 6, 2014, č. 1, s. 18-25.

¹⁹ Prológ je zbierka životov svätých. Na pozadí životov svätých možno uvažovať o slávení ich sviatkov, uctievaní a šírení ich kultu v miestnej cirkvi byzantsko-slovenskej tradície.

zo svojich známych učeníkov, nazývaného Gorazd, hovoriac: „Tento je vašej zeme slobodný muž, učeník dobre v latinských knihách a pravoverný. To buď Božia vôľa a vaša láska, ako i moja.“²⁰

Z údajov v Živote Metodovom možno usudzovať, že Metod určil za svojho nástupcu Gorazda, ktorý bol príslušníkom vládnucej veľkomoravskej vrstvy, teda slobodného muža svojej krajiny. Z toho istého opisu Metodovho života je jasné aj to, že v jeho arcidiecéze sa konali bohoslužby troma jazykmi, t. j. po latinsky, grécky a starosloviensky.²¹

Po Metodovej smrti (885) sa na Veľkej Morave zvädzal boj medzi dvoma okruhmi kléru, medzi stúpenkami a nasledovníkmi Metoda, za ktorých v spore s franským klérom vystupoval najmä Gorazd a Kliment. Stúpencom franskej cirkvi reprezentuje Viching a stúpenci latinskej liturgie z radov franskej cirkvi i sám Svätopluk.

Treba pripomenúť, že vyhrotenie vnútrocirkevných sporov na Veľkej Morave medzi klérom nakloneným staroslovienskemu jazyku v liturgii a klérom zastávajúcim latinský jazyk pred rokom 1054 (teda pred schizmou) súvisí aj s tým, že v tom období bolo nepredstaviteľné, aby na jednom území existovali inštitucionalizované cirkvi odlišných tradícií, vrátane jazykovej. Cirkev bola jedna a jednota sa prejavovala nielen v jednej cirkevnej organizácii, ale aj v liturgickej tradícii na tom istom teritóriu.²² Pravda, na biskupstvo sa viaže nielen územie, ale aj všetci jeho obyvatelia. Diecézy sa preto v tom období nezriaďovali tak, ako to neskoršie priniesol novovek, keď na jednom území popri sebe existujú viacerí biskupi a každý z nich spravuje svojich veriacich. Pre obdobie stredoveku a predovšetkým v období ešte nerozdelenej cirkvi na jednom území nepôsobili viacerí biskupi, ak neboli sufragánmi sídelného biskupa.²³ Ak sa tak stalo, bolo to znamením rozdelenia, nejednoty.²⁴ Aj preto Metodovi učeníci boli napokon vyhnaní, zrejme emigrovali, iní boli predaní do otroctva a ďalší, ktorí nepatrili k významným predstaviteľom krajiny, pravdepodobne mohli ostať na Veľkej Morave. Keďže po páde Veľkomoravskej ríše (v roku 903) latinské kresťanstvo získalo prevahu, bohoslužby v slovanskom liturgickom jazyku prežívali zrejme len v periférnych oblastiach, pravdepodobne v povodí rieky Tisy, kde sa predpokladá aj blízky kontakt s Bulharskom či Kyjevskou Rusou.²⁵

²⁰ VRAGAŠ, *Život Konštantína*, s. 89.

²¹ Porovnaj PAULINY, *Slovesnosť a kultúry*, s. 218.

²² ZUBKO, Peter. *Kult svätých Cyrila a Metoda v tradícii latinskej cirkvi. Vybrané kapitoly cyrilo-metodského kultu*. Ružomberok 2014, s. 21.

²³ ZUBKO, *Kult svätých*, s. 21.

²⁴ Tak to nakoniec zadefinovala aj 9. konštitúcia Štvrtého lateránskeho koncilu, ktorý sa uskutočnil roku 1215 a podľa ktorej všetci biskupi jednej viery, hoci rozličného obradu a pôsobiaci na území latinskej diecézy, sú povinní podriaďiť sa sídelnému biskupovi latinského obradu. V spomínanej konštitúcii Štvrtej lateránskej synody (1215) sa uvádza nasledovné: „Pretože na mnohých miestach v hraniciach jedného miesta a diecézy sa pomešali ľudia hovoriaci rozličnými jazykmi majúci jednu vieru, ale rozličné obrady a zvyky, striktné nariaďujeme, aby sa biskupi týchto miest a diecéz postarali o určenie zodpovedných ľudí, ktorí by mohli podľa rozličných obradov a v rozličných jazykoch sláviť pre veriach bohoslužby, vysluhovať sviatosti, ako aj vyučovať ich ako slovom, tak aj príkladom. Avšak vo všeobecnosti zakazujeme, aby jedno mesto alebo diecéza mala viac biskupov, pretože jedno telo s viacerými hlavami stane sa akýmsi monštrum. Ak by sa z vyšších príčin vyskytla naliehavá potreba, biskup mesta ustanoví katolíckeho preláta tej istej národnosti, ako majú veriaci, za vikára v spomínaných záležitostiach, ktorý mu bude vo všetkom poslušný a podriaďený. Ak by niekto konal inak, nech vie, že ho preniká meč exkomunikácie, a ak nepríde k rozumu, bude odstránený od všetkých cirkevných služieb, súčasne s použitím pomoci svetskej moci s cieľom odstránenia tak veľkej opoväzlivosti.“ Porovnaj ZUBKO, Peter. *Kult svätých*, s. 19.

²⁵ Porovnaj ŽEŇUCH, *K dejinám cyrilskej*, s. 26. V tomto kontexte treba pripomenúť aj Mojžiša Uhorského, ktorý je známy najmä ako svätec byzantsko-slovanskej cirkvi a patrí k predstaviteľom mníšskeho života podľa studitskej reguly. Mojžiš Uhorský pravdepodobne pochádzal z významného staroslovenského rodu, čo potvrdzuje aj skutočnosť, že patril k blízkeho okruhu kyjevského kniežacieho dvora. Bez urodzeného

Na strednom Dunaji sa v dôsledku tohto mocensko-konfesionalného boja stopy po staroslovienskej písomnosti rýchlo strácajú. Súvisí to pravdepodobne s tým, že hlavný nápor proti staroslovienskej liturgii sa zvädzal práve v centre Veľkomoravskej ríše, na Morave a v Nitrianskom kniežatstve, a teda snaha o rigorózne znivocenie slovanskej písomnosti tu bola najdôslednejšia. O týchto smutných udalostiach sú doklady v Živote Klimenta Ochridského. Gorazd sa v ňom opisuje ako popredný predstaviteľ a Metodov nasledovník: „Prvé miesto medzi nimi zaujímal Gorazd, ktorého (naše) rozprávanie ešte prv pripočítalo k vybraným učeníkom Metodovým (a) ktorého aj sám tento svätý, keď čul koniec svojho života, vyhlásil za moravského arcibiskupa.“²⁶ Vo vieroučných sporoch medzi nasledovníkmi Metoda a Vichinga významne vystupuje Gorazd a Kliment. Tieto spory sa diali v prítomnosti Svätopluka, ktorý nakoniec dal Metodových učeníkov vyhnat zo svojej krajiny. „Čo sa týka tých, čo zaujímali hodnosť učiteľov, ako ten Gorazd, o ktorom sme sa častejšie zmienili, ktorého ako rodáka z Moravy a zbehlého v oboch jazykoch – i slovanskom i gréckom – Metodova činnosť postavila na (arcibiskupský) stolec, ale zloba kacírov pozbavila stolec ozdoby odstránením tohto muža, a tak iste aj kňaz Kliment, muž veľmi učený, a Laurentius, i Naum, i Angelár. Týchto a ešte viac iných znamenitých držali zviazaných v železách, zatvorených v temnici, kde sa im zakazovala všetka útecha, lebo ani pokrvní, ani známi nijakým spôsobom nesmeli prichádzať k nim.“²⁷

Stopa po Gorazdovi sa po roku 885 stráca. Kam Gorazd z Veľkej Moravy odišiel, alebo či zostal vo svojej vlasti, nevieme. Niekedy sa usudzuje, že ostal pôsobiť v hodnosti moravského arcibiskupa, ale nie je to isté, lebo pramene sú nejasné a neúplné. Možno však dedukovať toľko, že pápež Ján IX. na žiadosť Moravanov určil pre Veľkú Moravu arcibiskupa a troch biskupov, ktorí neboli prijateľní pre bavorskú hierarchiu, keďže bavorskí biskupi poslali pápežovi ešte aj roku 900 protestný list. Veľkomoravská cirkevná organizácia sa teda udržiavala až do zániku ríše. Celé veľkomoravské územie bolo teda zasiahnuté cyrilo-metodským pôsobením a staroslovienska písomnosť sa na území Veľkej Moravy aj rozvíjala. „Niekedy sa totiž vychádza z chybnej premisy, že rozdiel medzi latinskou a staroslovienskou bohoslužbou bol najmä liturgický, no nie je to pravda. Išlo predovšetkým o slúženie liturgických obradov v staroslovienskom jazyku a po latinsky. Starosloviensky jazyk nemal len charakter liturgického jazyka, ale používal sa ako jazyk Písma, ako jazyk náboženských formúl a vôbec jazyk rozmanitej náboženskej literatúry a písomníctva. V tejto funkcii sa používal namiesto domáceho jazyka. Ďalej sa používal ako jazyk poézie, jazyk právnej a svetskej administratívy. Tieto jeho funkcie neboli nijako viazané na jeho funkciu liturgického jazyka. Keby sa ukázalo, že v starom Nitrianskom kniežatstve sa bohoslužby po Metodovej smrti neslúžili v starosloviencine, ale len po latinsky, nijako by to neznamenalo, že na našom území došlo k úplnému vyhladeniu ostatných funkcií staroslovienskej písomnej kultúry.“²⁸

Aj preto je celkom pochopiteľné, že na podnet vichingovcov boli vypudení predovšetkým protagonisti slovanskej konfesionalnej tradície a identity. Drobné duchovenstvo, čo aj s byzantsko-slovanskou duchovnou formáciou, nepredstavovalo veľké nebezpečenstvo. Podľa Marsinovej mienky odišli alebo museli odísť, boli vyhnaní, zajatí a pod. len tí, ktorí sa nezriekli používania slovanského liturgického jazyka.²⁹ „Mocenský zásah sa pravdepodobne nedotkol ani slobodných prívržencov byzantskej misie zo sedmopočetníkov, ktorí boli domáceho pôvodu a patrili k vyššej

pôvodu by to asi ani nebolo možné. Hagiografia Mojžiša Uhorského patrí k opisom životných osudov a činov zakladateľov a svätcov zaznamenaných v Kyjevsko-pečerskom pateriku. Pozri BUGAN, Bystrík. Mojžiš Uhorský [Mojsej Uhrin] a jeho bratia v kontexte slovenských dejín. In *Historický zborník*, roč. 19, 2009, č. 2, s. 137-146

²⁶ Porovnaj STANISLAV, Ján. *Osudy Cyrila a Metoda a ich učeníkov v Živote Klimentovom*. Bratislava 1950, s. 82.

²⁷ STANISLAV, *Osudy Cyrila a Metoda*, s. 92, 93.

²⁸ PAULINY, *Slovesnosť a kultúrny*, s. 226, 227.

²⁹ MARSINA, Richard. Byzantská misia na Veľkej Morave a Rím. In KROŠLÁKOVÁ, Ema – KRALČÁK,

*spoločenskej vrstve, ako bol napr. Gorazd. Slovanská cirkevná orientácia teda aj na území Slovenska pretrvávala, tradícia sa udržiavala, hoci nemohla byť v centre cirkevného života.*³⁰

A tak, hoci latinská kultúrna a liturgická tradícia na Slovensku prevládala, byzantsko-slovanská tradícia aj vďaka kolonizácii na valašskom práve nakoniec našla opäť svoje uplatnenie v prostredí, z ktorého pôvodne vyšla. Svedectvom o vývine a formovaní byzantsko-slovanskej kultúry a tradície na Slovensku i v prostredí slovenského etnického spoločenstva sú písomné pramene zapísané aj cyrilikou, ktoré z jazykového hľadiska i z hľadiska miesta svojho vzniku tvoria súčasť slovenskej kultúry.³¹ Odráža sa v nich tak vklad slovenského kultúrneho prostredia. Aj liturgický cirkevno-slovanský jazyk sa v tradičnej byzantskej cirkvi na Slovensku vníma ako prejav kontinua najstaršej cirkevnej tradície.³² Prevzatia z cirkevno-slovanskej liturgicko-obradovej sféry možno doložiť napríklad v nárečovom prostredí v oblastiach, kde sa slávi byzantská liturgia.³³

So zreteľom na liturgické texty počiatočného vývinu byzantsko-slovanskej obradu na Veľkej Morave treba zdôrazniť, že sú to nielen posvätné texty používané vo veľkomoravskom období, ktoré utvorili základ veľkomoravskej cirkvi, ale sú to texty evanjelií a liturgické preklady, ktoré sa kontinuálne uplatňujú vo všetkých národných cirkvách byzantsko-slovanskej obradu prirodzene od čias cyrilo-metodskej misie.

Priamym pokračovateľom staroslovienčiny sa stala cirkevná slovančina (liturgická podoba slovanského jazyka) v jej jednotlivých národných jazykových variantoch (redakciách) používaných pri slávení obradov byzantskej cirkvi v slovanskom kontexte. Pravda, na Slovensku vlastná redakcia liturgickej cirkevnej slovančiny nevznikla. Dokazuje to aj skutočnosť, že po vyhnaní žiakov Cyrila a Metoda a po páde Veľkej Moravy nastúpilo rigorózne panstvo západnej liturgie a latinského liturgického jazyka. Bádatelia najstarších slovanských písomností pritom zdôrazňujú skutočnosť, že dedičstvo slovanskej cirkvi s byzantskou duchovnosťou a obradmi našlo svoje pokračovanie predovšetkým medzi južnými a východnými Slovanmi, kde sa naplno uplatnilo a kde aj vznikla bohatá slovanská písomná kultúra. Nemožno však pritom v tejto súvislosti vylúčiť, žeby sa neskoršie presahy a vplyvy tejto tradície práve prostredníctvom valašskej kolonizácie neprejavili a neuplatnili aj v slovenskom prostredí, najmä ak si uvedomíme, že slovenský autochtónny živel sa zúčastňoval na osídľovacom procese, ktorý sa uskutočňoval na základe valašského práva. Slovenské obyvateľstvo tak nielenže opätovne splynulo s byzantským religióznym prostredím, ale stalo sa aj formujúcim elementom uplatňovania byzantsko-slovanskej kultúrnej a religióznej tradície v slovenskom prostredí. Vzhľadom na uvedené súvislosti sa liturgické obrady spolu

Lubomír (eds.). *Korene nášho duchovného bytia – život a dielo Konštantína Filozofa. Materiály z konferencie konanej 28. – 29. októbra 1998 v Nitre*. Nitra 1999, s. 37.

³⁰ HLADKÝ, Juraj – PAVLOVIČ, Jozef – PAVLOVIČOVÁ, Kristína – ZÁVODNÝ, Andrej. *Cyrilo-metodské replikácie byzantsko-slovanskej kultúry v interpretácii*. Trnava 2013, s. 101.

³¹ Porovnaj ŽEŇUCH, *K dejinám cyrilickej*, s. 21.

³² MARINČÁK, Šimon. Slovanská liturgia – liturgické dedičstvo byzantskej misie z 9. storočia? In *Slavica Slovaca*, roč. 40, 2005, č. 1, s. 34-62; MARINČÁK, Šimon. Problematika byzantskej hudby na Slovensku od konca Veľkomoravskej ríše po kolonizáciu na valašskom práve (10.-14. storočie). In *Slavica Slovaca*, roč. 45, 2010, č. 1, s. 3-19; MARINČÁK, Šimon. Nedelné tropáre v byzantsko-slovanskej tradícii na Slovensku. In *Slavica Slovaca*, roč. 48, 2013, č. 1, s. 9-40.

³³ ŽEŇUCH, Peter. Z výskumu pomedzného užšieho nárečového areálu (na príklade nárečia obce Kaluža). In *Slavica Slovaca*, roč. 46, 2011, č. 1, s. 51-62; ŽEŇUCH, Peter. Liturgický jazyk, jazykové vedomie a identita v prostredí cirkvi byzantsko-slovanskej obradu na Slovensku (na príklade slovenských gréckokatolíkov). In НИКОЛОВА, Светлина – ЖЕНЮХ, Переп (eds). *Кирило-Методиевски студии. Книга 20. Кирило-Методиевското културно наследство и националната идентичност / Cyrilo-metodské kultúrne dedičstvo a národná identita*. София, 2011, s. 29-59.

s cirkevnoslovanským jazykom v byzantskej cirkvi na Slovensku vnímajú ako prejav pôvodne inštitucionalizovanej kresťanskej tradície.

SUMMARY: FORMATION OF THE BYZANTINE-SLAVIC CONFESSIONAL IDENTITY IN AN EARLIER PERIOD OF THE SLOVAK CULTURAL HISTORY. Heritage of Great Moravian Church with Byzantine-Slavic spirituality and rituals found suitable conditions for its continuation, especially among Southern and Eastern Slavs, where they were fully applied and where rich Slavic writing developed. Later enjambements and influences of this tradition were spread through contacts with Southern and Eastern Slavic milieus, but particularly by the adoption on the Wallachian law, which was also adopted in the Slovak milieu. Adoption of the Wallachian law in Hungary is associated with Byzantine confessional milieu. Autochthonous Slovak element actively participated in settlement process in accordance with Wallachian law. Slovak population came in contact with and adopted elements of Byzantine-Slavic religious milieu and participated in establishing of this cultural and religious tradition.

Cyrillic manuscripts show evidence of the Byzantine-Slavic cultural and traditional formation and development in Slovakia, as well as in milieu of Slovak ethnic society. From a linguistic point of view and based on the provenance of the described realia, they are an integral part of Slovak national culture. The described connections of local religious tradition with the Byzantine-Slavic rite are considered the oldest institutionalized Christian tradition. The paper points to interaction between the oldest Christian community and Byzantine-Slavic cultural and confessional milieu in Slovakia.

Byzantine-Slavic rite in Slovakia indeed represents an important and integral part of the confessional identity of its inhabitants, even though after the fall of Great Moravia, Latin cultural and liturgical tradition eventually prevailed in the region.

Prof. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc.
Constantine the Philosopher University in Nitra
Faculty of Arts
Department of Culturology
Hodžova 1
949 74 Nitra
Slovakia
slavpeze@gmail.com